

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

НАЦІОНАЛЬНЕ ОПИТУВАННЯ СУДДІВ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ТА ВИКОНАННЯ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ: «ПРО ВІДНОВЛЕННЯ ДОВІРИ ДО СУДОВОЇ ВЛАДИ», «ПРО ОЧИЩЕННЯ ВЛАДИ», «ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД»

УЗАГАЛЬНЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Контракт № AID-121-C-11-00002

Підготували: Сердюк О.В, Огай М.Ю.

16 травня 2016, Київ

Погляди авторів, викладені у даній публікації, не обов'язково відображають офіційну точку зору Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або Уряду Сполучених Штатів Америки.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СУДДІ В УКРАЇНІ: ХТО ВОНИ?	5
1.1. Гендерний баланс	5
1.2. Вікова структура	5
1.3. Професійна кар'єра: шлях до суддівства	6
РОЗДІЛ 2. СУДИ УКРАЇНИ: УМОВИ ПРАЦІ	7
2.1. Робочі приміщення та забезпечення офісною технікою	7
2.2. Оплата праці та соціально-побутове забезпечення	7
2.3. Рівень навантаження на суддів	8
2.4. Безпека в суді та суддівське самоврядування	8
2.5. Динаміка комфортності робочого середовища в судах: два роки реформ	8
РОЗДІЛ 3. СУДОВА РЕФОРМА	10
3.1. Чи є потреба в реформі судової системи: законодавство та практика	10
3.2. Суди і суспільство: сприйняття суддів	11
3.3. Люстрація у судовій системі	11
3.4. Ризики незалежності судді: сприйняття впливу через особистий досвід	11
3.5. Оцінка змін у судовій системі: новації законодавства про судоустрій	14
3.6. Сприйняття проекту нової конституційної моделі судоустрою	16
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	18

ВСТУП

Національне опитування суддів України щодо реформування судової системи, виконання законів України «Про відновлення довіри до судової влади», «Про очищення влади» та «Про забезпечення права на справедливий суд», виконано компанією GFK Ukraine в лютому-березні 2016 року за фінансової підтримки Проекту USAID «Справедливе правосуддя».

Опитування проведено методом «віч-на-віч» інтерв'ю за місцем роботи респондента. Вибірка є репрезентативною штатному складу судів з урахуванням розподілу за видами юрисдикції, інстанційністю, регіонами відповідно до даних Державної судової адміністрації України, розмічених на сайті «Судова влада України» (<http://court.gov.ua>). Загальна кількість респондентів склала 717 суддів.

В даному документі представлено узагальнені результати опитування суддів, зокрема проаналізовано гендерний баланс, вікову структуру та професійний досвід суддів, охарактеризовано умови праці. Значну увагу надано темі судової реформи в Україні в частині сприйняття судьями умов праці, ставлення до процесів перевірки та люстрації, а також до новацій законодавства про судоустрій. За результатами дослідження сформульовано узагальнюючі висновки й рекомендації.

Документ підготовлено експертами Проекту USAID «Справедливе правосуддя» О.Сердюком та М.Огай.¹

¹Сердюк Олександр Васильович, д.ю.н., професор Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого.

Огай Марина Юріївна, к.е.н., старший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України.

РОЗДІЛ 1. СУДДІ В УКРАЇНІ: ХТО ВОНИ?

1.1. Гендерний баланс

Результати аналізу даних щодо статевої приналежності опитаних дають підстави для висновку про існування гендерного балансу суддівського корпусу.

Жінки становлять 47,6% у корпусі українських суддів.

Водночас виникає питання: чи є такий баланс однозначно позитивним? Тобто чи не відбувається при цьому «витіснення жінок» з найбільш «привабливих чи комфортних сфер судової системи» (наприклад, адміністративних посад)?

На момент опитування адміністративну посаду обіймали 15,7%, суддів, що взяли участь в дослідженні, серед яких чоловіки склали 65,7%, жінки - 34,3% ; попередній досвід перебування на адміністративних посадах мали 27,3% опитаних, серед яких чоловіки склали 67,1%, а жінки 32,9%.

Найбільше жінки представлені в адміністративних судах (51,6%), майже половина у господарських судах (49,6%) та дещо менше, ніж чоловіків, у загальних судах (47,1%). Більшість опитаних суддів (90,5 %) зазначили, що чоловіки і жінки мають «однакові шанси бути обраними на керівну посаду», а 88,4 % опитаних заперечують тезу про те, що розподіл навантаження в судах якимось чином залежить від статі.

Водночас, судді не захищені від існуючих в суспільстві гендерних стереотипів чи проявів «сексизму»: 8,0% опитаних зустрічалися з випадками некоректності у відносинах між чоловіками і жінками на підставі таких стереотипів. При цьому, частіше на такі випадки вказали чоловіки (9,9%) ніж жінки (5,9%). Але також слід зауважити, що жінки частіше вагалися з відповіддю або взагалі відмовилися її надати (10,7% проти 6,5% чоловіків).

1.2. Вікова структура

Домінування в суддівському корпусі осіб середнього віку є позитивною тенденцією (загалом у судах 63,9 % суддів - віком від 31 до 49 років, а в судах першої інстанції вони складають 72,6%). Однак існують і певні особливості, що потребують врахування:

- в апеляційних судах є недостатнім представництво суддів «до 40 років», особливо з урахуванням того, що майже половина «старше 50 років», що ускладнює процес оновлення суддівського корпусу;
- в касаційних судах зрозумілим та виправданим є домінування старших вікових груп (суддівський стаж понад 20 років у 53,8% суддів), однак наявність стажу менше 10 років у 6,4% суддів не видається виправданим для касаційного суду;
- В судах адміністративної юрисдикції, частка осіб віком до 40 років становить 35,7%, в той час як у судах загальної та господарської юрисдикції відповідна частка становить близько 24%. Саме цим пояснюється значний відсоток суддів у віці старше 50 років у загальних та господарських судах (25,9% та 30,1% відповідно), і майже в 2,5 рази їх менша кількість у адміністративних судах (лише 12,2%).
- Чим старшим є суддя, тим частіше він обіймає (або обіймав раніше) адміністративну посаду, що є природним з огляду на важливість досвіду для таких посад. Так, у віці до 40 років адміністративну посаду обіймає лише 8,4% суддів, у віці «40-49 років» - 12,8% суддів, а у віці «50 років і старші» відповідна частка становить 26,6%. Попередній досвід перебування на адміністративній посаді мав кожен другий суддя у віці «60 років і старші» та кожен четвертий у віці «40-49 років».

1.3. Професійна кар'єра: шлях до суддівства

Шлях до суддівської посади накладає відбиток на поведінку, життєві установки та юридичний світогляд судді. Дослідження засвідчує, що найбільш поширеними є два основні «соціально-професійні ліфти до суддівського кабінету»:

- робота в апараті суду - такою була діяльність до заняття суддівської посади майже 42,3% суддів (в т.ч. помічниками суддів були – 29,2%), а в судах першої інстанції – 47,9%. Разом із цим, відповідна частка була помітно меншою у господарських судах і склала 36,3%. Серед жінок подібний досвід спостерігався в 1,5 рази частіше, ніж серед чоловіків (52,5% проти 33,6% відповідно).
- робота в правоохоронних органах - такою була попередня професійна діяльність 27,3% опитаних. При цьому, серед чоловіків відповідний відсоток склав 40,7%, а серед жінок – 12,6%. Більший досвід роботи в правоохоронних органах мають судді судів загальної юрисдикції -30,8%, кожен п'ятий суддя судів господарської юрисдикції та 16,8% суддів судів апеляційної юрисдикції.

Коментар цих даних не може бути однозначним. Безумовно, досвід, який отримали судді, є корисним. Але не буде позбавленим підстав і припущення, що разом з досвідом може відбуватися формування і певних рис професійної свідомості, які не завжди узгоджуються з цінностями суду в демократичному суспільстві.

Ще в радянських дослідженнях якості суддівського корпусу відзначалось, що судді, які були «вихідцями із правоохоронної системи» мали підвищений ризик «обвинувального ухилу» в своїх професійних мотиваціях. Не слід забувати і про поширеність інших професійних деформацій, які відбуваються навіть за нетривалий період діяльності в правоохоронній сфері.

Судді, що «виросли в судах», також не є ідеальною моделлю формування суддівського корпусу, оскільки цим забезпечується доступ до суддівської професії працівників апарату суду, що стають дуже «зручною категорією суддів», оскільки є носіями специфічної «апаратно-бюрократичної субкультури в судах» з ознаками дисциплінованості і звички до «виконання наказів» в ієрархічній системі.

Але чи може це бути основними цінностями суддівської професії²?

² Ці висновки підтверджуються і результатами методично коректних досліджень суддівського корпусу, що були проведені в 2010-2012 роках у Російській Федерації: Волков В., Дмитриева А. Российские судьи как профессиональная группа: нормы и ценности // Как судьи принимают решения: эмпирические исследования права / Под ред. В. В. Волкова. М.: Статут, 2012. С. 155

РОЗДІЛ 2. СУДИ УКРАЇНИ: УМОВИ ПРАЦІ

Умови праці суддями оцінюються за різними параметрами. Загальна спрямованість таких оцінок викликає занепокоєння, навіть за параметрами, що не мають прямого та очевидного зв'язку з загальними кризовими явищами в суспільстві.

2.1. Робочі приміщення та забезпечення офісною технікою

Третина (34,6%) опитаних не задоволені станом приміщень судів. Найнижчі оцінки в судах першої інстанції – 40,0% не задоволених, в той час як у касаційних судах таких в 4 рази менша і становить лише 9,4%. За юрисдикціями, кращим стан приміщень є у господарських судах, де на його незадовільну якість вказали 20,4% суддів, а в судах загальної юрисдикції відповідний показник сягає 38,9%.

За територіальним поділом найгіршою є ситуація у судах Західного регіону (43,4% незадоволених станом приміщень), а найкращою – у судах м. Києва (частка невдоволених становить лише 14,8%).

Оцінки за цим параметром свідчать про існування суттєвих відмінностей ситуації в судах різних юрисдикцій та інстанцій, що не відповідає загальним принципам організації судової системи. Так, більше половини опитаних суддів першої інстанції (53,7%) дають негативні оцінки, водночас відсоток таких оцінок в апеляційних судах є суттєво меншим (30,4%), а в касаційних судах – лише 12,2%. У судах загальної юрисдикції про незадовільний рівень забезпечення офісною технікою зазначив кожен другий суддя (53,6% опитаних), в той час як у судах адміністративної та господарської юрисдикції на таку проблему вказали лише близько чверті опитаних.

2.2. Оплата праці та соціально-побутове забезпечення

Загалом лише близько чверті суддів (26,3%) задоволені рівнем оплати праці. Мінімальним (лише 14,7% опитаних) є рівень задоволеності оплатою праці суддів касаційних судів, в чому слід вбачати визнання невідповідності складності і відповідальності судових проваджень існуючому рівню суддівської винагороди. У судах загальної юрисдикції рівень задоволеності оплатою праці сягає 30,1%, що вдвічі більше, ніж у судах адміністративної юрисдикції.

Загалом, спостерігається закономірний факт, що на рівень задоволеності оплатою праці впливають такі чинники, як вік (рівень задоволеності коливається від 7,2% серед молоді до 42,9% для суддів у віці 60 років і старші), стаж роботи (від 11,0% до 30,2%), постійна робота в одному суді (від 16,9% до 34,0%), обіймання адміністративної посади (36,4% серед тих, хто її обіймає проти 25,0%, хто не обіймає).

Найбільший рівень незадоволеності серед суддів у віці до 30 років (92,8%), ті, хто має стаж роботи до 3х років (89,0%), працює в одному суді менше трьох років (82,3%), у суддів, які працюють у судах м. Києва (83,7%), а також у судах адміністративної юрисдикції 84,1%.

Хоча можна було очікувати кореляції цих оцінок з задоволеністю оплатою праці, виявилось, що судді ще менше задоволені існуючими на сьогодні можливостями отримання соціально-побутових послуг (путівки; лікування; тощо), які законом прямо не передбачені, але є очікуваними. Загалом, задоволеність характерна менше, ніж для чверті опитаних – 23,7%.

Однак, існують суттєві відмінності між судами різного типу: якщо серед суддів касаційних судів задоволеність характерна для 39,7% (що можливо пояснюється «доступністю соціальних благ вищих посадовців держави»), то серед масової категорії українських суддів (перша інстанція) задоволені лише 21,1% опитаних.

³ Наводиться сума оцінок за варіантами відповіді «скоріше не задоволені» та «абсолютно не задоволені».

2.3. Рівень навантаження на суддів

Суб'єктивне сприйняття навантаження за основними параметрами відтворює відмінності навантаження в судах різного типу, які показує і статистична звітність. Так, згідно судової статистики, у 2014 році середньомісячне надходження справ у судах загальної юрисдикції становило близько 60 справ на 1 суддю, в судах адміністративної юрисдикції в двічі менше, а в судах господарської юрисдикції в середньому 16 справ на 1 суддю⁴.

За даними опитування, «нормальним» (прийнятним для себе) визнають навантаження в середньому 28,0% опитаних суддів. Найбільш сприятлива ситуація в апеляційних судах (39,8%); водночас в судах першої інстанції – лише 23% опитаних визнають навантаження «нормальним». За юрисдикціями, навантаження в межах нормативів визнають 43,1% суддів господарських судів, 38,2% суддів адміністративних судів і лише близько чверті (23,5%) суддів загальних судів, що також співвідноситься з даними судової статистики щодо фактичного навантаження на суддів.

Принципове значення має суб'єктивна оцінка наявності «надмірного навантаження». Майже третина суддів судів першої інстанції (32,3%), а також чверть суддів касаційних судів (25,7%) переконані в тому, що в їх суді навантаження є надмірним. Для порівняння: апеляційні суди – лише 14,3%. Відповідно до цього, різняться цифри і за юрисдикцією. Так, третина суддів судів загальної юрисдикції вважають, що вони дуже перевантажені. Разом із цим відповідна частка у судах адміністративної юрисдикції менша вдвічі, а у судах господарської юрисдикції - майже в 5 разів і становить лише 6,9%.

2.4. Безпека в суді та суддівське самоврядування

В даному випадку, скоріше за все, оцінювалась не лише інституційна здатність судів забезпечувати безпеку судового розгляду але й відчуття особистої безпеки. Загалом, *судді не почувалися в безпеці в судових приміщеннях*, про що зазначили більшість опитаних (88,0%). Показовим є те, що відмінності різних юрисдикцій та інстанцій є несуттєвими (в межах 5-6%).

Оцінки суддівського самоврядування мають досить неоднозначний характер.

З одного боку, у сприйнятті ситуації домінуючим є уявлення про обмежені інституційні можливості суддівського самоврядування: більшість опитаних суддів - 55,7% - загалом (і цей показник не змінюється суттєво в залежності від інстанцій, але є дещо вищим (63,5%) у судах адміністративної юрисдикції) переконані в тому, що *«органи суддівського самоврядування не мають можливості самостійно вирішувати важливі питання судової системи»*.

З іншого боку, майже третина суддів (28,6%) ключовою проблемою визнають *«пасивність та недостатню активність самих суддів»*. Чверть опитаних (24,5%) вважають, що вищі органи суддівського самоврядування (очевидно, мова йде про Раду суддів) працюють неефективно. Водночас, суддівське самоврядування на базовому рівні (збори суддів суду) сприймається не так критично: лише 4,9% суддів визнають їх не ефективними.

2.5. Динаміка комфортності робочого середовища в судах: два роки реформ

Два останні роки належать до найбільш драматичних не лише для історії України, але й для судів. За останні два роки внаслідок інфляції оплата праці близько 70% суддів зменшилася, а у майже кожного другого судді (45,8%) доходи скоротилися суттєво. При цьому, три чверті суддів (74,0%) вказали на те, що їхнє відчуття особистої безпеки послабшало.

⁴ Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2014 році. - Офіційний веб-портал «Судова влада в Україні». - Режим доступу : [Електронний ресурс] : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/

Наведена нижче *таблиця 1* відображає динаміку суб'єктивного сприйняття ситуації в судах за ключовими вимірами: навантаження, відносини у колективі, якість адміністрування, незалежність судді.

Таблиця 1. Зміна за останні два роки ситуації в суді щодо (%):

Юрисдикція суду	Зросло/ покращилося/ підвищилося	Не змінилося	Зменшилося/ погіршилося/ послабилося	РАЗОМ
особистого суддівського навантаження:				
Загальна	67,4	21,6	11,0	100,0
Адміністративна	47,9	10,3	41,8	100,0
Господарська	48,6	24,1	27,4	100,0
РАЗОМ	62,4	20,4	17,2	100,0
відносини у колективі суду:				
Загальна	19,7	68,4	11,9	100,0
Адміністративна	26,5	58,8	14,7	100,0
Господарська	37,0	53,2	9,8	100,0
РАЗОМ	22,9	65,2	12,0	100,0
організації роботи та управління у суді:				
Загальна	48,2	43,3	8,6	100,0
Адміністративна	53,3	29,9	16,7	100,0
Господарська	70,3	24,3	5,4	100,0
РАЗОМ	51,8	39,0	9,2	100,0
відчуття реальності гарантій особистої незалежності як судді:				
Загальна	1,3	15,3	83,5	100,0
Адміністративна	2,5	17,6	79,9	100,0
Господарська	5,5	26,8	67,7	100,0
РАЗОМ	2,0	17,1	80,9	100,0

Наведені дані говорять самі і не потребують особливих коментарів. Динаміка ситуації характеризується переважно негативними тенденціями, за незначними винятками:

- Єдиним суттєвим позитивним «проривом» останніх двох років стало покращення якості та ефективності судового адміністрування: загалом з цим погоджуються 51,8% суддів. Ця частка є достатньо диференційованою за інстанційністю судів і коливається від 70,3% у судах господарської юрисдикції до 48,2% у судах загальної юрисдикції.
- Досить важливим, хоча це є дещо несподіваним, слід визнати і те, що в судах (очевидно, за винятком вищих судів) не відбулось погіршення соціально-психологічного клімату і характеру відносин в колективі (майже чверть опитаних суддів (22,9%) визнають покращення відносин, водночас, вказують на погіршення відносин – 12,0%). Найкраща ситуація у судах господарської юрисдикції, де на покращення відносин у колективі вказали 37,0% суддів. Поряд із цим, у судах касаційної інстанції, відсоток тих, хто зазначив про покращення відносин становить лише 7,7%, що втричі менше, ніж ті, хто вважає, що відносини у колективі погіршилися (23,1%)

Ці дані дозволяють виділити ще одну важливу рису ситуації в судах: і покращення якості судового адміністрування і поліпшення відносин (соціально-психологічного клімату) в колективі знаходиться в прямій залежності від оптимальності навантаження суддів.

РОЗДІЛ 3. СУДОВА РЕФОРМА

3.1. Чи є потреба в реформі судової системи: законодавство та практика

Запитувати про необхідність реформування судової системи не має сенсу, важливіше зрозуміти, чи визнають судді існуючу систему ефективною та раціональною як з точки зору законодавчої моделі, так і з огляду на фактичний стан справ.

Законодавство про судоустрій. Ключове питання в даному випадку полягає в тому, чи погоджуються судді з тим, що в Україні існує загалом оптимальна законодавча модель регулювання судоустрою. Менш, ніж третина опитаних (28,0%) погоджуються з тим, що законодавство про судоустрій є якісним, однак більшість (67,4%) – з цим не погоджуються. Особливо високий рівень критичних оцінок у суддів касаційних судів-79,6%.

Процесуальне законодавство. Останні роки для українських судів були періодом змін та оновлення судових процедур, їх гармонізації з міжнародними та європейськими стандартами справедливого суду. Однак, результати дослідження дають підстави для певних сумнівів щодо правильності, послідовності та обґрунтованості чи то концептуальних (політичних) рішень, чи то реальної практики реформування судових процедур. Половина опитаних - 51,5% (і цей показник є практично однаковим для всіх інстанцій) не задоволені станом законодавчого регулювання судових процедур. Лише 5,1% суддів вказують, що їх «повністю задовольняє» національне процесуальне законодавство. А от у судах різної юрисдикції ситуація відрізняється. Так, у судах господарської юрисдикції переважна більшість суддів (68,4%) якістю законодавчого врегулювання процесуального законодавства задоволена, також задоволеною є більшість (56,9%) у судах адміністративної юрисдикції. Щодо судів загальної юрисдикції, в них задоволеними є 41,5% суддів.

Проблема в значній мірі посилюється тим, що учасники судових проваджень не мають належного рівня правових знань для застосування процесуального законодавства, і лише у половині випадків звертаються до юристів. Разом з тим, лише 42,8% опитаних суддів погоджуються з тим, що, виходячи з їх особистого досвіду «юристи, які беруть участь у судових провадженнях, мають високий професійний рівень». Разом із цим, така думка більшою мірою поширена у судах адміністративної юрисдикції (61,3% суддів вважають юристів професіоналами). У судах загальної юрисдикції відповідна частка у 1,5 рази менша і становить 38,4%.

Наявність законодавчих гарантій незалежного ухвалення рішення. Тема незалежності суддів обговорюється і як проблема практики, і як проблема якості закону. Важливо не змішувати ці аспекти. В опитуванні визначалось ставлення суддів до існуючих законодавчих гарантій незалежності. Загалом, оцінки поляризовані з певним домінуванням позитивного сприйняття існуючих механізмів забезпечення незалежності: 50,5% суддів задоволені існуючим станом (хоча у суддів касаційних судів показник є суттєво нижчим – лише 26,6%). Однак, за оцінками суддів, законодавчі гарантії не створюють реального відчуття незалежності: лише 40,1% опитаних погоджуються з тим, що їх колеги «почувуються незалежними». В найбільшій мірі відсутність «почуття незалежності» відзначили судді вищих судів (лише 28,6%, хоча в цих оцінках мова йде скоріше за всіх суддів).

3.2. Суди і суспільство: сприйняття суддів

Для того, щоб отримати демократичну модель партнерських відносин судів та суспільства, важливо визначитись також і в тому, **наскільки повними та належними є уявлення суддів про суспільне сприйняття судової системи загалом.**

Результати опитування населення, проведеного в 2015 році Компанією «GfK» на замовлення Проекту «Справедливе правосуддя»⁵ свідчать, що **рівень недовіри населення до судової системи складає 79,0%** (цей показник знаходив підтвердження і в інших дослідженнях, що проводились останнім часом в Україні). Однак, із **твердженням про те, що «суспільство не довіряє судовій системі» погоджуються загалом 40,4% суддів** (серед суддів апеляційних судів – 32,5%, касаційних судів – 27,1%). Важко сказати, що впливає на ці оцінки – небажання визнавати очевидний, хоча і неприємний факт, чи надія на *«прозріння населення, яке зобов'язане бути об'єктивним».*

Дещо інший характер має сприйняття суддями проблеми **«відкритості суду».** За результатами опитування, 25,1% суддів (і цей показник не змінюється в залежності від типу суду) погоджуються з тим, що суди є недостатньо відкритими для суспільства. Ці результати є сигналом для судів не лише про те, що суддівське середовище позитивно сприймає зусилля останніх років в налагодженні діалогу з суспільством, але й про необхідність продовження та поглиблення політики інформаційної відкритості.

3.3. Люстрація у судовій системі

Необхідність очищення судової системи є предметом гострих суспільних дискусій. Результати опитування населення, проведеного в 2015 році Компанією «GfK» на замовлення Проекту USAID «Справедливе правосуддя»⁶ свідчать, що близько 89% опитаних громадян визнають необхідність проведення люстрації суддів. При цьому 49,0% опитаних є прихильниками радикального оновлення суддівського корпусу через звільнення всіх суддів і проведення відбору за новими правилами.

Опитування суддів демонструє принципово інше бачення ситуації:

- необхідність очищення судової влади визнають лише 41,8% суддів (з незначними відмінностями в залежності від їх статусу та типу суду);
- ідея «повного оновлення суддівського корпусу» поділяється лише 3,1% опитаних (чверть з них у віці до 30 років, відповідно із досвідом роботи суддею до трьох років);
- люстрація суддів сприймається як виключно політична акція, що не має іншого пояснення, ніж мотиви політичної доцільності: 78,3% опитаних погоджується з такою оцінкою.

Таким чином, існує стереотип у розумінні судової люстрації, який поділяється прямо чи опосередковано більшістю суддів, і базується на уявленні про люстрацію *«як інструмент, що не був конче необхідним, але був нав'язаний судовій системі».*

3.4. Ризики незалежності судді: сприйняття впливу через особистий досвід

В жодному суспільстві існують спокуси впливати на суд. Результати дослідження свідчать, що за останні два роки в ситуації *«розгляду справи під зовнішнім тиском чи спробою впливу»* перебувало більше чверті суддів (27,6%), а серед суддів вищих судів – 58,6%. Важливо те, хто, з якою метою і у який спосіб це робить. Особистий досвід суддів щодо цього за останні роки є точним відображенням сучасного українського суспільства. Недовіра до судів і прагнення *«допомогти суддям розтлумачити, що є закон і що є справедливість»* - і як наслідок структура тих, хто намагається впливати на рішення суддів, має *«профіль»*, що

⁵ http://www.fair.org.ua/content/library_doc/2015_FAIR_July_Public_Survey_Lustration_UKR.pdf

⁶ Так само

суттєво різняться з «дореволюційним періодом». Найбільш очікуваним є відповідь щодо впливу сторін у процесі, але ситуація є дещо складнішою: див наступну таблицю.

Таблиця 2. Розподіл відповідей суддів щодо того, хто намагався вплинути на прийняття їхніх рішень у справі (серед тих, хто вказав на факт тиску за останні два роки), %

	Юрисдикція суду			Разом
	Загальна	Адміністративна	Господарська	
Політики	22,4	29,8	31,6	24,8
Керівництво суду (голова, заступник голови)	9,2	17,2	9,0	10,4
Державні службовці	13,3	20,6	16,2	14,8
Сторони процесу (їх представники, родичі чи друзі)	45,0	40,0	17,8	40,5
Журналісти	22,5	18,1	35,1	23,5
Пікетники та демонстранти	47,9	35,3	61,8	47,8
Представники організацій громадянського суспільства (НУО)	32,2	38,8	36,6	33,9

За даними таблиці можна зрозуміти, що на думку суддів на їх рішення намагаються вплинути пікетники та демонстранти (47,8% випадків), при чому найбільшою мірою у судах господарської юрисдикції (61,8% випадків). На другому місці вплив сторін процесу (40,5%), на третьому - представників організацій громадянського суспільства, про що зазначив кожен третій суддя (33,9%). Водночас, такі дії можна тлумачити як бажання громадян запобігти впливу та незаконному рішенню, а не тиск на суд.

Наведені дані насправді є свідченням не лише підвищення громадянської активності, але й ознаками суттєвих проблем і в суспільстві, і в судовій системі. Зокрема, **на оцінки суддів в цьому загальному питанні вплинули певні стереотипи, що набули поширення в останній час у суддівському середовищі.** Це особливо відчутним стає в аналізі інформацію щодо **особистого досвіду суддів в ситуаціях позапроцесуального впливу на прийняття рішень.**

Судді давали відповідь на питання про те, що впливає на їх рішення та дії при розгляді справи. Більшість суддів визнають вирішальне значення «*обставин справи та вимог закону*» (загалом 92% і це є цілком очікуваним; таким же очікуваним було і заперечення поширеності упередженості колег-суддів – з цим погодились лише 2,7%). Але при цьому не заперечують певний вплив чинників, що є несумісними з поняттям справедливого та неупередженого суду. Неможливо на підставі цих даних робити остаточні висновки про поширеність явища. Вони потребують обережного тлумачення, оскільки насправді характеризують лише певні «натяки» на існуючі проблеми:

- **Погрози та залякування з боку учасників судового розгляду.** Цей чинник, умовно кажучи, є традиційним для судової діяльності. Ще в радянських дослідженнях було зафіксовано існування цього феномену. Складно оцінити, якою є динаміка останніх років, хоча занепокоєння має викликати те, що такі ситуації протягом останніх двох років виникали більше, ніж у третини

опитаних (37,3%; судді вищих судів – 57,1%). Ці дані корелюються з високим рівнем незадоволення суддів рівнем особистої безпеки.

- **Вплив керівництва суду.** Обмеження повноважень голови суду, з яким пов'язували очікування на зменшення впливу на суддів, не вирішило проблему повністю – 5,6% опитаних в різній мірі відчувають такий вплив при розгляді справи (судді касаційних судів зазначають ще більшого впливу - на це вказали майже 10% опитаних). Про реальні випадки впливу керівництва зазначили 4,5% суддів .
- **Побоювання стати жертвою «громадських настроїв», тобто критики, образ, громадського осуду тощо.** Це порівняно новий феномен української дійсності, що стосується впливу громадської думки на суб'єктивні механізми прийняття рішення суддею. І не так важливо, який термін застосувати – страх чи упередженість, головне - це факт його існування і наслідки як для судді, так і для суспільства. Майже 20% суддів потрапляли в такі ситуації (судді вищих судів – частіше: апеляційні суди – 23,2%; касаційні суди – 36,7%). Особливою ситуацією громадського реагування є «Інтернет-активність», що супроводжується поширенням недостовірної (з точки зору судді) інформації. Більше чверті опитаних потрапляли в такі ситуації (26,6%: судді вищих судів – 51,2%). Оцінка цих результатів не може бути однозначною: неможливо провести чітку формальну межу між легітимним і фіктивним (як зловживання і спосіб тиску на суддю) громадським контролем.
- **Погрози звільненням за порушення присяги.** В даному випадку питання не мало конкретизації щодо суб'єкта таких погроз. Важливо було зрозуміти, чи може процедура звільнення бути використана як інструмент впливу. Отримані результати ілюструють, що такі погрози отримували частіше судді першої інстанції (8,3%).
- **Тиск правоохоронних органів** є досить складним феноменом, який може мати різну мотивацію, реальний зміст і способи впливу. Варто розрізняти дві ситуації. По-перше 5,5% всіх суддів (і 6,6% суддів судів першої інстанції) зазначили, що отримували від працівників прокуратури «погрозу у випадку відмови ухвалити «необхідне» рішення». В такій ситуації **доцільно припустити про незаконний вплив**; хоча не виключена і можливість дії просто «на захист честі відомства», що також потребує осуду і правового реагування. По-друге, майже 3,0% вказують на те, що їм оголошувалась підозра за ст. 375 або відкривалось відповідне провадження. Подібна кількість опитаних вказала, що це було проведено за іншими статтями КК України. Ці ситуації не повинні використовуватись для формування у суддівському середовищі «комплексу невинної жертви» і посилювати корпоративні стереотипи «загрози незалежності», оскільки вони, очевидно, в більшій мірі відображають активізацію протидії корупції та зловживанням в судовій системі і повинні мати превентивний ефект.
- **«Люстраційна активність громадських організацій»** сприймається в суддівському середовищі переважно як прояв впливу на суддів. Результати опитування свідчать, що такі громадські ініціативи торкнулись 12,2% суддів (в вищих судах – 25,1%). При цьому у судах загальної та адміністративної юрисдикції близько 11,5%, в той час як у судах господарської юрисдикції – 16,8%.
- **Журналістські розслідування та інші види діяльності ЗМІ.** В демократичному суспільстві діяльність судів має перебувати під контролем ЗМІ, які не лише інформують громадськість але й дають оцінки роботі судів в цілому та суддів зокрема. Досвід таких ситуацій із ЗМІ мали чверть опитаних (25,4%), а серед суддів вищих судів – 43,8%). Складається враження, що для

українських суддів це не створює комфорту і асоціюється з «поширенням недостовірної інформації та тиском на суд». Але іншою стороною проблеми є тривожні сигнали про несприйняття журналістами певних правил поведінки у відносинах з судами, навіть суто зовнішніх. Так, за оцінками суддів, журналісти доволі часто проявляють «неповагу до суду під час судового засідання» (вважають, що це відбувається «часто» і «дуже часто» 13,3% опитаних; для порівняння – про неповагу з боку представників сторін зазначили 9, 8% опитаних суддів.

- **Вплив посадовців/керівників органів виконавчої влади.** Результати дослідження свідчать про поширеність різних практик неформального впливу представників влади на суддів. Масштаб цих практик, на наш погляд, зазнав певного скорочення, однак вони продовжують залишатись важливою проблемою. За оцінками суддів в таких ситуаціях опинилися 7,2%. Цей показник не змінюється суттєво в залежності від типу суду, однак є достатньо диференційованими в регіональному розрізі і коливається від 2,8% у м. Києві до 10,8% у Західному регіоні.
- **«Неформальні відносини» суддів,** «взаємні корпоративні зобов'язання» та мотивація, що ґрунтується на особистих зв'язках, залишаються важливою «тіньовою складовою» відносин в судах і впливають на розгляд справи: до 5% суддів визнають вплив цих чинників на розгляд справи, а майже 9,0% опитаних (апеляційні суди – 12,5%) вказують, що протягом останніх двох років вони отримували «прохання та пропозиції колег». Тривожним є не сам масштаб явища, а певна усталеність практики «корпоративної толерантності до конфлікту інтересів та сумнівних неформальних практик».

3.5. Оцінка змін у судовій системі: новації законодавства про судоустрій

Наведені вище результати опитувань засвідчують існування в суддівському середовищі усвідомлення необхідності проведення реформування судової системи. Тому важливе значення має визначення особливостей сприйняття судьями окремих вже запроваджених в Україні **новацій в судовій системі**. Загальне уявлення про ці оцінки дає наступна таблиця.

Таблиця 3. Ставлення до змін у законодавстві про судоустрій, %

	<i>Погоджуюсь</i>	<i>Не погоджуюсь</i>
Обрання зборами суддів голів судів та їх заступників	80,6	8,9
Запровадження кваліфікаційного оцінювання суддів	31,5	48,0
Запровадження первинного кваліфікаційного оцінювання всіх суддів	41,6	39,3
Запровадження процедури регулярного оцінювання суддів	21,7	55,5
Новий порядок обрання делегатів на З'їзд суддів України	36,2	15,0
Новий представницький склад Ради суддів України (кількість, пропорція щодо представництва)	39,7	15,0
Нові повноваження Ради суддів України (наприклад, контроль за дотриманням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів)	56,8	9,8
Ліквідація ради суддів загальних судів, ради суддів адміністративних судів та ради суддів господарських	18,6	51,2

судів		
Повернення повноважень Верховному Суду України	66,6	10,1

Найбільший рівень підтримки зафіксовано щодо **зміни статусу Верховного Суду України (повернення його повноважень)** - рівень підтримки склав 66,6%. Найвищий показник - у суддів апеляційних судів (76,8%), найнижчий – у суддів вищих судів (39,4%).

Новації, що належать до сфери управління та суддівського самоврядування, оцінюються переважно позитивно, в окремих випадках ці оцінки поділяє більшість суддів і оцінки є досить однотайними для різних категорій суддів. По-перше, це **обрання зборами суддів голів судів та їх заступників** (рівень підтримки – 70,6%). Очевидно, навіть за умов справедливої критики першої практики його застосування, цей інститут має принципове значення для перспектив демократизації та ефективності управління в судовій системі. По-друге, **розширення повноважень Ради суддів та загалом підвищення її статусу** (рівень підтримки – 56,8%). Хоча варто пам'ятати, що половина опитаних суддів визнають це недостатнім. Крім того, лише чверть суддів визнає роботу Ради суддів достатньо ефективною. По-третє, інші **новації в організації суддівського самоврядування** оцінюються переважно нейтрально, або без суттєвого домінування позитивних оцінок. Новий порядок обрання делегатів на 3'їзд суддів позитивно оцінюють 36,2% суддів. Водночас, нейтрально – 39,8%. Більш схвально оцінюється новий підхід до складу Ради суддів (в частині представництва) – підтримують цю новацію 39,5% опитаних, хоча питома вага нейтральних оцінок залишається значною – 35,0%.

Разом з тим, **ліквідація Рад суддів в межах окремих юрисдикцій** не знайшла підтримки: рівень підтримки склав лише 18,6% (найнижчий рівень у суддів вищих судів – 13,1%, найвища – в судах апеляційної інстанції – 21,3%). При цьому в судах адміністративної юрисдикції показник мав найменшу підтримку – лише 9,4%, що в цілому відображає стійку тенденцію «автономістських» настроїв суддів адміністративних судів.

Запровадження **оцінювання суддів** сприймається неоднозначно як загалом, так і щодо окремих його різновидів. В оцінках є певна суперечливість, що може свідчити також і про недостатню інформованість суддів про зміст цих інструментів, нечіткість розрізнення певних видів оцінювання. Хоча **основою позицій безумовно є оцінка з точки зору можливих особистих перспектив**.

Для українських суддів **сумнівною видається вже сама ідея оцінювання суддів**. Лише третина опитаних (32,7%) погоджуються з тим, що оцінювання є елементом підзвітності суддів, що допоможе усунути недобросовісних та некомпетентних суддів (тобто визнають якщо не необхідність, то хоча б можливість оцінювання). Важливим є те, що наведені оцінки не мають суттєвих відмінностей в залежності від інстанції чи юрисдикції. Тобто, суддівський корпус виявився не готовим до сприйняття ідеї оцінювання суддів.

З загальними оцінками «ідеї оцінювання суддів» не зовсім співпадають судження щодо «української моделі оцінювання» та її реального втілення. Загалом підтримують оцінювання суддів (з важливим уточненням – в тому вигляді як воно пропонується) лише 20,2% суддів, ще 56,6% погоджуються з твердженням, що це інструмент дискредитації суддів, а 60,6% переконані в тому, що оцінювання суперечить стандартам незалежності суддів. Найбільш критично налаштовані судді вищих судів («рівень неприйняття» складає 70,2%). Тобто результати опитування демонструють, що недоліки законодавства ще в більшій мірі посилюють неготовність українських суддів прийняти оцінювання.

Кваліфікаційне оцінювання. Лише третина суддів (31,5%) підтримують запровадження цього інструменту. Найбільш критично налаштовані судді вищих судів: лише 11,1% підтримують його необхідність. Одним з чинників такого сприйняття є низька якість

законодавчої бази кваліфікаційного оцінювання: з цим погоджується 63,5% суддів (84,2% суддів вищих судів).

Первинне кваліфікаційне оцінювання. В ставленні до первинного оцінювання помітною є більша однастайність оцінок, хоча зберігається переважно критичне сприйняття: визнають необхідність – 41,6%, не погоджуються з цим – 39,3%. Відповіді на це ж питання, задане в дещо іншому контексті, характеризуються ще більшою критичністю позиції – 43,3% вважають первинне оцінювання «інструментом помсти» (судді вищих судів 58,9%).

Регулярне оцінювання. Оцінки мають суперечливий характер, що пояснюється перш за все недоліками запропонованої законодавчої моделі регулярного оцінювання. На рівні загальних оцінок процесу регулярного оцінювання, як елементу системи підзвітності суддів, його здатні підтримати 32,7% суддів, однак як практичну новацію – лише 20,0%.

Суб'єкт проведення систематичної перевірки суддівського корпусу. У контексті запровадження систематичного оцінювання та перевірки суддів виникає питання щодо суб'єкта такої оцінки. З цього приводу в контексті проведення люстраційної перевірки суддів була сформована позиція громадськості – це має бути незалежний орган з обов'язковою участю громадськості. Позиція суддів є іншою: 57,3% вважають, що перевірку та оцінювання суддів можуть проводити лише інститути судової системи (Вища рада юстиції та Вища кваліфікаційна комісія суддів). Ще 14,7% опитаних вважають, що цим мають займатись державні органи в межах своєї компетенції (наприклад, перевірку доходів і витрат – має здійснювати фіскальна служба, тощо).

Ідея створення **спеціалізованого незалежного органу** отримала незначну підтримку - лише 19,2%. Однак уявлення суддів про склад такого органу суттєво контрастують з уявленнями населення. Основою складу учасників мають бути судді та судді у відставці (з цим погоджуються відповідно 74% та 64% суддів); представники міжнародних організацій (33%); представники омбудсмена (22%); науковці (20%); представники громадських об'єднань (11,0%). Щодо інших категорії потенційних учасників (Верховна Рада України, Адміністрація президента тощо) вони відзначилися мінімальною підтримкою.

3.6. Сприйняття проекту нової конституційної моделі судоустрою

Реакцію суддівського корпусу на проект пропозицій щодо змін конституційної моделі судоустрою відтворює наступна таблиця.

Таблиця 4. Ставлення до змін у Конституції, %

	<i>Погоджуюсь</i>	<i>Не погоджуюсь</i>
Зміна назви «Вища рада юстиції» на «Вища рада правосуддя»	21,2	29,2
Розширення повноважень Вищої ради правосуддя порівняно з теперішніми повноваженнями Вищої ради юстиції	54,5	16,6
Передача Вищій раді правосуддя повноважень щодо надання згоди на затримання чи утримання від вартою судді	62,5	14,2
Скасування повноважень Президента України щодо переведення та звільнення суддів	71,8	6,9
Скасування повноважень Президента України щодо створення, реорганізації та ліквідації судів	69,1	9,9
Скасування інституту першого призначення судді на термін 5 років	58,9	25,3

Підвищення мінімального віку кандидата на посаду судді з 25 до 30 років	75,6	11,5
Звуження обсягу суддівської недоторканості до функціональної	27,7	47,6
Надання судам повноважень здійснювати контроль за виконанням судових рішень	46,2	33,4

Хоча загалом ці дані свідчать про переважно сприятливе ставлення суддів до запропонованих змін, варто звернути увагу на те, що очевидною підтримкою користуються лише ті заходи, що посилюють самостійність судової системи (наприклад обмеження повноважень Президента) або не створюють додаткового навантаження на суди. Інші сприймаються досить стримано.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Результати опитування дозволяють провести певні узагальнення та надати наступні висновки та рекомендації.

Статеві віковий профіль суддівського корпусу має ознаки оптимальності як на рівні юрисдикцій й інстанцій, так і в доступі суддів до адміністративних посад. Досягнення гендерного балансу в суддівському корпусі загалом і відносного - в адміністративній сфері (заняття адміністративних посад) є однією з ознак подолання «радянської спадщини» структури суддівського корпусу.

Рекомендації:

- внести зміни до статистичної звітності судів, передбачивши можливості фіксації демографічних характеристик суддів і працівників судів, зокрема статі та віку;
- в нормативних документах, що регулюють порядок проведення виборів суддів на адміністративні посади, формування представництва судової влади у складі колегіальних державних органів, а також при формуванні складу органів суддівського самоврядування передбачити реалістичні гарантії представництва жінок;
- розробити план заходів щодо підвищення інформованості суддів в питаннях врахування гендерних аспектів при здійсненні судочинства.

Формування суддівського корпусу відбувається на звуженій соціально-професійній основі: більшість суддів (69,5%) складають колишні працівники апаратів судів та колишні працівники правоохоронних органів.

Рекомендації:

- розробити комплекс заходів мотиваційного характеру для досвідчених правників, зайятих у сфері державного управління та приватного бізнесу, брати участь у конкурсах на суддівські посади відповідних рівнів судів.
- розробити комплекс заходів для підвищення престижу та привабливості праці в апараті судів, зменшення плинності кадрів і формування блоку професій, пов'язаних із судовим адмініструванням (спеціалізація у юридичних вищих навчальних закладах; система підвищення кваліфікації; справедлива оплата праці тощо);
- при проведенні кваліфікаційного оцінювання та відбору суддів застосовувати методи виявлення професійних деформацій та засоби їх корекції.

Склалась і, очевидно, поглиблюється необґрунтована диференціація умов праці в судах різних юрисдикцій та інстанцій, що не відповідає базовим засадам організації судової системи.

Рекомендації:

- програми фінансування та матеріально-технічного забезпечення судів мають враховувати необхідність подолання необґрунтованих відмінностей «якості робочого середовища судів»;
- доцільно визначити перелік судів, умови праці в яких не відповідають елементарним вимогам і потребують оперативного вирішення існуючих проблем;
- при проведенні оптимізації мережі судів необхідно враховувати важливість створення більш сприятливих умов праці

Демократизація та підвищення ефективності судового адміністрування є однією з стійких тенденцій останніх років, підтримка якої має бути пріоритетом для судової системи.

Рекомендації:

- узагальнити досвід новацій в управлінні судами (сучасна політика управління персоналом, нові процедури виборів голів судів тощо) для поширення до відома всіх судових установ ;
- запроваджувати нові технології управління судами; підвищувати рівень управлінської компетентності суддів (навички управління часом, комунікації, делегування повноважень при виконанні адміністративних обов'язків тощо);
- активніше впроваджувати Систему оцінювання роботи суду як інструмент управління якістю в судах.

Результати дослідження засвідчили, що можливості поліпшення загальної ситуації в судах знаходяться в прямій залежності від оптимальності навантаження суддів, відсутності ситуацій «надмірного навантаження».

Рекомендації:

- провести заходи щодо оптимізації мережі судів та чисельності суддів з урахуванням реального навантаження, визначеного на основі дослідження об'єктивних витрат часу та складності справ різних категорій; такі заходи не можуть мати метою скорочення кількості суддів із збільшенням середнього навантаження; індикатором успішності та доцільності має бути зменшення кількості суддів, що сприймають навантаження як надмірне;
- запровадити нормативи навантаження як інструмент управління судовою діяльністю та підготувати пропозиції до спеціального (галузевого) законодавства щодо зменшення навантаження на судову систему загалом;
- сприяти впровадженню позасудових методів вирішення спорів, що будуть застосовуватись у взаємодії з судами на приклад медіації.

Стан законодавчого врегулювання судових процедур значною частиною опитаних сприймається негативно (особливо – в судах загальної юрисдикції) . Судді достатньо критично оцінюють зміни процесуального законодавства останніх років, переважає переконання в необхідності потрібних змін.

Рекомендації:

- судова влада має активізувати діяльність з аналізу проблем у застосуванні новацій процесуального законодавства (перш за все, нового КПК, у застосуванні якого виникає найбільше складнощів), формувати пропозиції про внесення змін та доповнень;
- активізувати роль Національної школи суддів у виявленні проблем тлумачення і застосування процесуального законодавства, адаптації навчальних ресурсів до практичних проблем;
- ініціювати широке професійне обговорення проблем вдосконалення регулювання судових процедур та заохочувати суддів брати активну участь в обговоренні.

Новації останніх двох років не супроводжувались повноцінним залученням суддів до їх обговорення, проведенням пілотної апробації та інформаційною підтримкою. На жаль, активність і самих суддів щодо цього, була недостатньою. Це призводило до «неочікуваних змін» і формування у суддівському середовищі несприйняття багатьох новацій лише через недостатню поінформованість. Зокрема, цим пояснюється негативна реакція суддів на запровадження інструментів кваліфікаційного та регулярного оцінювання.

Рекомендації:

- Ініціювати підготовку змін та доповнень до законодавства про судоустрій в частині кваліфікаційного та регулярного оцінювання з метою усунення концептуальних та

технічних недоліків; провести обговорення в суддівському та експертному середовищі стану імплементації цих інструментів;

- активізувати інформаційну підтримку управлінських новацій; зокрема, проводити спеціальні тренінги, поширювати міжнародний досвід, ДСАУ та РСУ підтримувати ініціативи окремих судів та суддів тощо.

Незалежність суддів – найбільш суперечлива тема. За оцінками суддів, законодавчі гарантії не створюють реального відчуття незалежності: лише 40,1% опитаних погоджуються з тим, що їх колеги «почуваються незалежними». Разом з тим, існування ризиків незалежності не завжди компенсується реальною спроможністю суддів працювати в умовах активізації громадського контролю (наприклад, співпрацювати із ЗМІ, громадськими об'єднаннями тощо).

Рекомендації:

- зміни у законодавстві щодо незалежності суддів мають проходити широке обговорення з метою підвищення розуміння суддями їх змісту та мети;
- продовжувати діяльність з налагодження партнерських відносин ЗМІ та судів, особливо, з використанням сучасних інформаційних технологій;
- створювати нові та розвивати існуючі механізми взаємодії судів з громадськістю.

Проблема недовіри суспільства до судів все ще не сприймається значною частиною суддів реалістично і як свідчення існування реальних проблем не лише в суспільстві, але й в самій судовій системі. Існує стереотип у розумінні судової люстрації, який поділяється прямо чи опосередковано більшістю суддів, і базується на уявленні про люстрацію «як інструмент, що не був конче необхідним, але був нав'язаний судовій системі».

Рекомендації:

- активно використовувати інструменти оцінювання ставлення населення до якості роботи конкретних судів (в рамках Системи оцінювання роботи судів);
- здійснити узагальнення практики проведення люстраційних перевірок;
- Раді суддів (за сприяння міжнародних партнерів та інститутів громадянського суспільства) проводити щорічний моніторинг громадської думки з метою виявлення рівня довіри до судової системи;
- в інформаційних (комунікаційних) стратегіях судів передбачити стратегічне завдання – формування позитивного іміджу судів.

Зміцнення суддівського самоврядування – одне з найбільш очевидних очікувань суддів від реформування судової системи. Розширення повноважень самоврядних органів оцінюється схвально, хоча визнається недостатнім. Існує поширене уявлення про недостатню ефективність діяльності Ради суддів та пасивність частини суддів.

Рекомендації:

- посилити інформування суддів про діяльність Ради суддів з концентрацією уваги на «історіях успіху»;
- розробити законодавчі пропозиції щодо розширення повноважень Ради суддів і суддівського самоврядування загалом;
- ініціювати створення неформальної інфраструктури Ради суддів (дорадчих груп, комітетів тощо) з метою залучення якомога більшого числа суддів до участі у вирішенні поточних завдань, здійсненні стратегічного планування тощо.

Реакція суддів на проект пропозицій щодо змін конституційної моделі судоустрою є загалом позитивною. Разом з тим, суддями не сприймаються зміни, що потенційно зменшують автономність судової системи або можуть створювати додаткове навантаження.